

ХРОНІКА

І.І.Боровець (Кам'янець-Подільський)

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «УКРАЇНА І СЛОВАЧЧИНА НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: МІФИ, РЕАЛІЇ, ПАМ'ЯТЬ», А ТАКОЖ ЧЕРГОВЕ ЗАСІДАННЯ КОМІСІЇ ІСТОРИКІВ УКРАЇНИ ТА СЛОВАЧЧИНИ

1–2 липня 2016 р. на базі Ужгородського національного університету відбулися дві важливих для розвитку вітчизняної історичної науки міжнародних подій. Першого дня організовано пленарне засідання та роботу секцій конференції «Україна і Словаччина на початку Другої світової війни: міфи, реалії, пам'ять» за участю провідних українських та словацьких дослідників. Другий день відзначився засіданням оновленого складу Комісії істориків України та Словаччини на тему «Актуальні проблеми і нові міфи в сучасній українській і словацькій історіографії: Перспективи наукових досліджень та міжнародної співпраці».

Співорганізаторами міжнародного наукового форуму з українського боку стали Інститут історії України НАНУ та Ужгородський національний університет (УжНУ), а зі словацького – Інститут суспільних наук САН (м. Кошице) й інститут історії філософського факультету Пряшівського університету. Проведення заходу стало можливим за фінансової підтримки С.М.Аржевітіна.

На пленарному засіданні конференції, яке відкрив член-кор. НАН України, д-р іст. наук, проф., завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАНУ *С.В.Віднянський*, з вітальними словами до її учасників звернулися: д-р політ. наук, проф., проректор із науково-педагогічної роботи УжНУ *М.О.Лендєл*; генеральний консул Словацької Республіки в Ужгороді *Я.Бур'янова*; канд. іст. наук, доц., декан історичного факультету УжНУ *В.І.Феніч*; член-кор. НАН України, д-р іст. наук, проф., заступник директора Інституту історії України НАНУ, співголова Комісії істориків України та Словаччини *Г.В.Боряк*; канд. іст. наук, доц., провід. наук. співроб. Інституту суспільних наук Центру суспільних і психологічних наук САН, співголова Комісії істориків України та Словаччини *М.Гайдош*; д-р економ. наук, проф., завідувач кафедри Київського національного економічного університету ім. В.Гетьмана *С.М.Аржевітін*. На чотирьох секціях конференції було заслухано одинадцять наукових доповідей. Модерували засідання *Г.В.Боряк*, *М.Гайдош*, *С.В.Віднянський*, *С.Конечний*.

Значний науковий і пізнавальний інтерес, а також активний відгук серед учасників викликала стартова доповідь ініціатора й натхненника наукового форуму – чл.-кор. НАН України *С.В.Віднянського* на тему «Світ напередодні Другої світової війни: історіографічні інтерпретації початку війни». Доповідач досконало проаналізував основні

суперечності в оцінках та позиціях істориків щодо хронологічних меж, періодизації, причин і передумов, ролі й місця різних держав у світовому конфлікті.

Доповіді *І.І.Боровця* (канд. іст. наук, доц. кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка) та *І.М.Ліхтея* (канд. іст. наук, доц., завідувач кафедри історії стародавнього світу і середніх віків Ужгородського національного університету) було присвячено, відповідно, історичним обставинам проголошення незалежності Словаччини 14 березня 1939 р. та розвитку радянсько-словацьких міждержавних взаємин у 1939–1941 рр. У дискусії взяв участь *І.О.Шніцер* (канд. іст. наук, доц. кафедри нової і новітньої історії та історіографії УжНУ), який наголосив, що в умовах зовнішньополітичної кризи Чехословаччини вересня 1938 р. словацькі політики розглядали можливість автономного статусу Словаччини у складі Польщі.

С.Конечний (канд. іст. наук, доц., провід. наук. співроб. Інституту суспільних наук Центру суспільних і психологічних наук САН) презентував узагальнюючий погляд на проблему автономії Підкарпатської Русі в міжвоєнній Чехословаччині. Він виокремив головні чинники, які перешкождали конструктивній співпраці офіційної влади та автономістів. Для вітчизняної історичної науки вельми важливе спостереження доповідача, що центральна пражська влада розуміла політичний зміст автономії в європейському сенсі, тобто винятково як форму місцевого самоврядування. Натомість підкарпатські автономісти тяжіли до американської моделі автономії з порівняно широкими політичними повноваженнями.

Гостру дискусію викликала оригінальна доповідь *С.М.Аржевітіна* «Новий документальний погляд на історію Карпатської України». Дослідник наголосив, що для українського населення Друга світова війна фактично розпочалася 15 березня 1939 р. зі збройної агресії Угорщини проти шойно проголошеної Карпатської України. Словацький фахівець *М.Гайдош* та деякі інші учасники конференції, відзначивши новизну такої інтерпретації, усе ж висловили заперечення щодо перегляду офіційної дати початку Другої світової війни, адже, на їхню думку, сутички угорських військ та підрозділів «Карпатської Січі» були збройним конфліктом регіонального, а не світового масштабу. Компромісна позиція українських і словацьких істориків знайшла вираження в тому, що тогочасні події на Закарпатті не претендують на світовий масштаб воєнних дій, проте, зважаючи, що вони принесли горе в українські родини, новий змістовий акцент усе ж залишається у силі.

Обідню частину засідання завершила доповідь *Ю.В.Данильця* (канд. іст. наук, доц. кафедри історії України УжНУ) «Канонічні проблеми православної церкви на Закарпатті та в Східній Словаччині напередодні та в роки Другої світової війни». Фахівець окреслив напрями функціонування православної церкви, персональний склад вищої ієрархії та її взаємовідносини з владою Чехословаччини й Угорщини, втручання політики та війни в повсякденне життя православної релігійної громади краю.

Після перерви роботу наукового зібрання продовжив *О.Є.Лисенко* (д-р іст. наук, проф., завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАНУ). В основній частині доповіді він окреслив значення українського чинника у війні в геополітичному, цивілізаційному, економічному, соціальному вимірах. Зазначив, що боротьба за українські території стала важливою складовою стратегічних планів СРСР й Німеччини. Звернув увагу на необхідність поглибленого дослідження всього спектру тогочасного суспільного життя, у тому числі повсякдення

в умовах війни, болючого питання колабораціонізму, різних течій руху Опору тощо. Також доповідач відреагував на порушену проблему періодизації війни, зазначивши, що про хронологічні рамки історики мають не антагоністично сперечатися, а коректно й компромісно домовлятися на певній базовій і найбільш прийнятній історіографічній платформі. Пояснюючи позицію української сторони у цьому питанні О.Є.Лисенко підкреслив, що не слід плутати власне категоричну націоналістичну історіографію, сегмент якої у громаді професійних істориків України дуже невеликий, з україноцентричним баченням історичних проблем – базовою ідеєю більшості досліджень. Водночас такий підхід, на думку доповідача, відкритий для обговорень і продуктивних дискусій.

Посилений інтерес в аудиторії викликала доповідь *В.М.Грицюка* (канд. іст. наук, доц. Національного університету оборони України ім. І.Черняхівського) «Підготовка і проведення операцій Українського фронту у 1939 р.». Аналізуючи процес розгортання з'єднань Червоної армії для проведення наступальної операції у Західній Україні, фахівець сформулював ширше контекстне узагальнення. Він спостеріг, що алгоритм дій, наказів та рішень радянських воєначальників був аналогічним у 1938 р. (під час вересневої чехословацької кризи), 1939 р. (наступ на Польщу), 1940 р. (підготовка операції проти Румунії), навесні 1941 р. (організація оборонних заходів проти вже очевидної на той час агресії Німеччини). Цей дослідницький висновок вельми чітко та рельєфно характеризує реальну роль СРСР у тогочасних подіях у Центрально-Східній Європі.

Р.А.Офіцинський (д-р іст. наук, проф., завідувач кафедри історії України УжНУ) ознайомив учасників конференції з ситуацією на Закарпатті восени 1939 р. а саме – хвилею польської еміграції в умовах поразки армії II Речіпосполитої від німецьких і радянських військ. Доповідач зазначив, що в очах більшості емігрантів край був транзитною територією для подальшого виїзду в Угорщину, яка, незважаючи на свій союзницький відносно Німеччини статус, прийняла близько 100 тис. поляків. Певна частина біженців вирушила також у Румунію.

У рамках секції «Пам'ять про події початкового етапу Другої світової війни» вельми пізнавальною стала доповідь-презентація *Т.В.Пастушенко* (канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ) «Початок Другої світової війни у спогадах мешканців Закарпаття (на матеріалах інтерв'ю з Центру усної історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка)». Після короткого екскурсу в методологію усної історії доповідачка презентувала системний аналіз спогадів сучасників подій війни на Закарпатті. Загальний висновок продемонстрував, що для пересічних людей початок війни пов'язувався не з глобальними політичними й воєнними подіями, а зі власним досвідом пережитого. Тому для одних початком війни стала угорська агресія в березні 1939 р. (що підтверджує окреслену вище позицію С.М.Аржевітіна), для інших – мобілізація в армію Угорщини для бойових дій у східній кампанії влітку 1941 р., а переважна більшість населення реально відчула на собі війну лише у вересні – жовтні 1944 р., тобто з перебігом Карпатсько-Ужгородської операції Червоної армії.

Завершилася конференція доповіддю-презентацією *Л.Гарбульової* (канд. іст. наук, доц., директор інституту історії філософського факультету Пряшівського університету). Вона ознайомила учасників заходу зі змістом збірника «Нариси з історії Підкарпатської Русі 1919–1945», в якому вміщено статті словацьких дослідників про місце й роль Закарпаття в історії міжвоєнної Чехословаччини та період Другої світової війни в історії краю.

Загалом конференція відбулася на високому організаційному та науковому рівнях, доповіді відзначалися глибиною дослідження, змістовною та логічною довершеністю. Характерні риси розглянутих проблем – їх наукова новизна й актуальність. Усі учасники активно обговорювали та дискутували з приводу тих чи інших питань. Виголошені доповіді будуть опубліковані у 6-му випуску наукового збірника УжНУ «Історичний часопис з богемістики і словакістики», який від 5-го числа (2016 р.) став також науковим періодичним виданням Комісії істориків України та Словаччини.

Наступного дня відбулося засідання Комісії істориків України та Словаччини у складі 9 осіб (загальна кількість членів комісії – 14). Українську частину представляли: Г.В.Боряк (співголова), С.В.Віднянський (заступник співголови), І.І.Боровець (секретар української частини), О.С.Лисенко, І.М.Ліхтей – члени. Зі словацького боку були присутні: М.Гайдош (співголова), С.Конечний (заступник співголови), Л.Гарбульова (секретар словацької частини), П.Шворц – член.

Г.В.Боряк та *С.В.Віднянський* охарактеризували основні тенденції, здобутки, проблеми розвитку історичної науки в Україні, зокрема презентували нові видання Інституту історії України НАНУ, в яких уміщено статті, гасла, довідкову інформацію про історію Словаччини: 24-й випуск міжвідомчого збірника наукових праць «Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки», у склад редколегії якого входить М.Гайдош; 5-й і 6-й томи енциклопедичного довідника «Україна в міжнародних відносинах», в одному з яких уміщено довідкову інформацію І.І.Боровця про президента Словацької Республіки Й.Тисо; черговий випуск анотованої енциклопедії «Зовнішня політика України в умовах глобалізації: Анотована історична хроніка міжнародних відносин», де спеціальну рубрику відведено українсько-словацьким міждержавним відносинам тощо.

І.І.Боровець повідомив, що члени української частини підготували декілька рецензій на книжки та збірники, присвячені проблемам історичного розвитку Словаччини, а 16 січня 2016 р. у спеціалізованій вченій раді Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка було успішно захищено кандидатську дисертацію Р.М.Майора на тему «Український національний рух на Закарпатті: генеза, розвиток і характерні риси (1848–1919 рр.)».

І.М.Ліхтей презентував черговий, п'ятий, випуск наукового збірника «Історичний часопис з богемістики і словакістики» та звернув увагу на домовленість із керівництвом інституту історії філософського факультету Пряшівського університету щодо роботи над спільним проектом «Стан дослідження історії Словаччини в українській історіографії та історії України у словацькій історіографії».

М.Гайдош свій виступ присвятив здобуткам словацької частини комісії, згадавши проведення міжнародних конференцій, присвячених діяльності УПА, національним радам у Карпатському регіоні в перші повоєнні роки. Професор Пряшівського університету *П.Шворц* запропонував більш широкий підхід до завдань діяльності Комісії істориків України та Словаччини, зокрема вказав на необхідність залучення до її роботи наукової молоді з метою розширення дослідницького кола й проблематики словацько-українських відносин.

Л.Гарбульова поінформувала, що українська проблематика перебуває у центрі уваги братиславського дослідника М.Даніша, відомого українознавця М.Неврлого (останній підготував фундаментальну «Енциклопедію української культури»). *М.Шмігель* із Банської-Бистриці вивчає діяльність УПА. Інститут історії

філософського факультету Пряшівського університету видає три періодичних наукових журнали, серед яких електронний «Dejiny.sk», вони приймають до друку матеріали українською мовою. Захищено кандидатську дисертацію «Українська еміграція в міжвоєнній Словаччині», в якій особливу увагу приділено долі та трудовій діяльності українських лікарів у Словаччині. Функціонує кафедра україністики, де у серпні 2016 р. відбувся захист дисертації на тему «Україна в 1919–1922 рр.». Словацькі фахівці регулярно публікуються в «Історичному часопису богемістики та словакістики». *Л.Гарбульова* підкреслила, що через організацію SAIA подаються заявки на гранти щодо академічного обміну, здійснюється організаційне сприяння молодим дослідникам. Дещо гірше виглядає справа співпраці між університетами України та Словаччини. Останніх чотири роки українська сторона не подає заявок щодо обмінів, тому зараз така форма взаємодії фактично не функціонує. Але відновити співробітництво між вишами можливо та необхідно.

За підсумками доповідей і виступів було вироблено спільні пропозиції щодо перспективного плану роботи комісії:

- розробити організаційні механізми дослідження теми з орієнтовною робочою назвою «Свій – чужий»: образ історії України у підручниках вищої і середньої школи Словаччини;

- організувати наукові дослідження на загальну тему «Українсько-словацькі відносини: історія та сучасність» і розпочати підготовку до укладення словника з проектною назвою «Спільні проблеми спільних подій», гасла якого присвячуватимуться контроверсійним питанням українсько-словацьких взаємин;

- розпочати підготовку збірника «Україна і Словаччина у Другій світовій війні» з рубриками, присвяченими політиці, економіці, повсякденному життю, колабораціонізму тощо;

- розпочати збір матеріалів та підготовку до видання енциклопедичного довідника «Словаки в історії України і українці в історії Словаччини»;

- розробити план-проспект і започаткувати збір матеріалів та підготовку до видання наукового збірника «Закарпаття в міжнародних відносинах і зовнішній політиці держав Карпатського регіону в ХХ ст.»;

- активізувати практику обмінів між НАНУ та САН з організацією наукових відряджень українських істориків до Словаччини;

- проаналізувати умови й узяти участь в оголошеному конкурсу спільних дослідницьких проектів НАНУ та САН на 2017–2019 рр.;

- вивчити можливість організації наукових дискусійних зустрічей із доповідями на спільні теми українських і словацьких дослідників для формування компромісних оціночних позицій та підходів;

- сприяти відновленню співпраці між вишами України та Словаччини з урахуванням досвіду співробітництва між Ужгородським і Пряшівським університетами;

- створити адресну книгу членів Комісії істориків України та Словаччини для взаємного вільного обміну матеріалами й опублікувати в електронному часопису «Dejiny.sk» короткі відомості про членів комісії.

Наступне засідання Комісії істориків України та Словаччини відбудеться у Словацькій Республіці в 2017 р.